

סקר שירותי רווחה - 2003

המרכז לחקר המדיניות החברתית בישראל עורך מדי שנה סקר דעת קהל לבדיקת עמדות הציבור בסוגיות שונות של מדיניות חברתית. הסקר מבוצע באמצעות חברת חנוך ורפי סמית – ייעוץ ומחקר בע"מ. במסגרת הסקר נשאלו 1000 איש ואישה המהווים מדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בישראל (יהודים וערבים מעל גיל 18) 22 שאלות, העוסקות בנושאים העיקריים בתחומים החברתיים – חינוך, בריאות, פערים חברתיים, ביטחון אישי, הכנסה ותעסוקה ועוד תשע שאלות רקע על שיוכם לפי מגדר, השכלה, הכנסה, מועד עלייתם ארצה וכדומה¹.

הסקר מהווה כלי משלים לניתוח ההקצאה לשירותים חברתיים, בהציגו את חוות דעתם של מקבלי השירותים – כלל הציבור. כמדי שנה גם השנה נוספו מספר שאלות בתחומים שונים ונגרעו שאלות בתחומים אחרים. הקפדנו להמשיך ולשאל מספר שאלות בניסוח קבוע על מנת לקבל באותם התחומים, שנשאלו כמה וכמה פעמים, אינדיקציה למגמות בעמדות הציבור בסוגיות חברתיות שונות.

ניתן לסווג את שאלות הסקר לשלוש קטגוריות:

1. שאלות המתייחסות להערכת הנשאלים את המציאות החברתית הכללית ואת השינויים בה, תוך התייחסות לרמת אי-השוויון והפערים החברתיים.
2. שאלות המתייחסות לשינויים שהתחוללו בשנה האחרונה במצב הכלכלי וברמת השירותים שמקבל האזרח הן ברמה הכללית והן ברמה האישית.
3. שאלות הבוחנות את התייחסותו של הנסקר לשאלות של מדיניות חברתית-כלכלית, בנושאים העומדים במוקד הדיון הציבורי. ניתן לראות בתשובות לשאלות הללו גם השתקפות של ההעדפות האידיאולוגיות-פוליטיות של הנשאלים.

1 הסקר בוצע בחודש יוני, וטעות הדגימה היא 3.1 אחוז.

להלן נציג את ניתוח תוצאות הסקר בשלושה חלקים, כאשר בכל אחד מהם ננתח את כל אחת מקבוצות השאלות בנפרד, תוך התייחסות הן לתמונה הכללית והן להתפלגות התשובות בין קבוצות האוכלוסייה השונות.

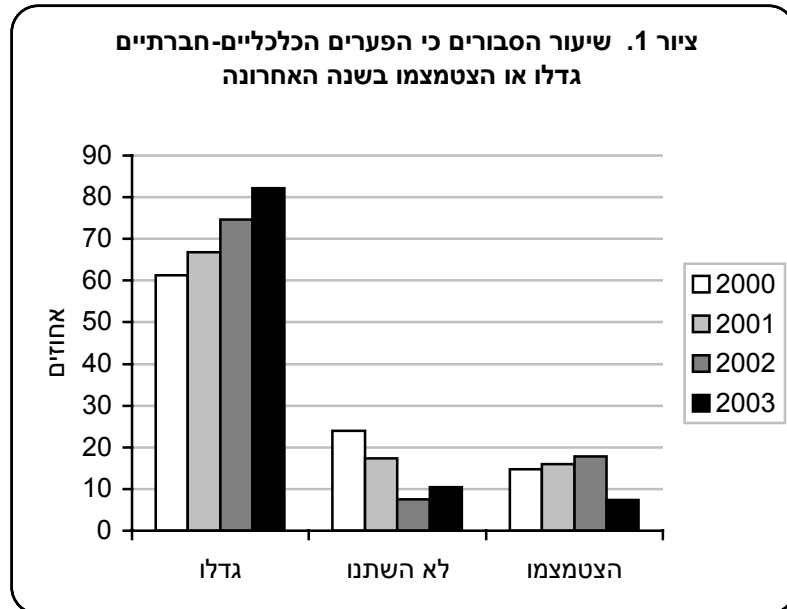
1. שוויוניות ופערים חברתיים

המשבר הכלכלי הפוקד את ישראל בשנים האחרונות בעקבות המיתון הכלכלי-עולמי והאירועים הביטחוניים בישראל, ודרכי ההתמודדות של הממשלה עם המשבר, משפיעים כמובן על המצב החברתי במדינה. על רקע זה נבחנה התחושה של הציבור לגבי עוצמת הפערים החברתיים, מה השפעת הממשלה על גידול או צמצום הפערים באופן כללי, וכיצד מתבטאים הפערים בתחומי החינוך והבריאות. הסעיף כולל את התשובות לשאלות הבאות:

1. האם הפערים החברתיים-כלכליים גדלו או הצטמצמו בשנה האחרונה?
2. איך לדעתך המדיניות הכלכלית של הממשלה משפיעה על הפערים החברתיים?
3. האם לדעתך קיימים פערים משמעותיים ברמת הלימודים בין בתי-ספר בארץ?
4. באיזו מידה לדעתך מערכת החינוך תורמת לצמצום הפערים הקיימים בחברה הישראלית?
5. האם לדעתך כל חלקי האוכלוסייה נהנים מרמה שווה של שירותי בריאות?

א. העמקת הפערים החברתיים

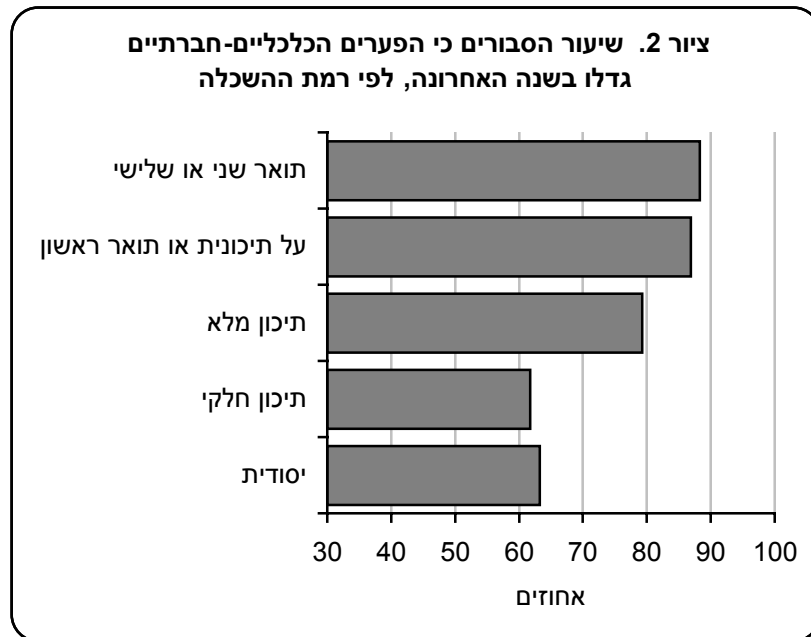
אין ספק שהתשובות של משתתפי הסקר חושפות תחושה של שינוי שחל במצב השוויוניות החברתית בזמן האחרון – 82 אחוז מכלל משתתפי הסקר השיבו כי הפערים הכלכליים-חברתיים הועמקו במשך השנה האחרונה. הגידול התרחש כולו בקבוצת המשיבים שהיו סבורים שחל גידול ניכר בפערים. במקביל לכך חלה עלייה במספר הסבורים שהמצב לא השתנה והקטנה משמעותית במספר הסבורים שחל צמצום בפערים. התחושה בדבר החמרת המצב מתחזקת מכך שבשנת 2000 עמד שיעור זה על 61 אחוז.

בשיח הציבורי בישראל נהוג, בדרך-כלל, להצביע על כמה קווי חלוקה חברתיים, כשהבולטים שבהם הם החלוקה לקבוצות מוצא (להלן יוצאי אסיה-אפריקה ויוצאי אירופה-אמריקה), החלוקה בין דתיים לחילוניים, בין ערבים ליהודים, בין בעלי רמות הכנסה נמוכות וגבוהות, בין עולים לוותיקים, בין תושבי הפריפריה לתושבי המרכז ובין נשים לגברים. היות ששתי השאלות הראשונות לגבי הפערים החברתיים (ראה לעיל) נוסחו בצורה כללית, יש מקום לבחון את ההתייחסות של הקבוצות השונות בחברה לשאלות אלה.

ככלל, אפשר לומר, שאין הבדל של ממש בין קבוצות המוצא השונות בהערכה שלהם את מצב הפערים בחברה הישראלית – הכל סברו שהפערים גדלו מאוד. עם זאת יוצאי אסיה-אפריקה (כולל ילידי הארץ ממוצא זה) והעולים מחבר העמים בלטו יחסית, בכך, ששיעור הסבורים מהם, שרמת הפערים גדלה, היה נמוך יותר משיעור הסבורים כך בקרב יוצאי אירופה-אמריקה וילידי הארץ מדור שני. ממצא נוסף הוא, ששיעור הסבורים שהפערים קטנו או קטנו מאוד בקרב ילידי אסיה-אפריקה כמעט כפול משיעור הסבורים כך בכלל האוכלוסייה (13 לעומת 7 אחוזים).

מצאנו כי קיים קשר בין ההערכה לגבי העמקת הפערים לבין ההשכלה: ככל שעולה ההשכלה עולה גם השיעור בקבוצה הסבור שהפערים גדלו. בקרב בעלי השכלה נמוכה, יחסית, השיעורים שסברו שהפערים גדלו היו קרובים לשני-שליש, בו בזמן שבקרב בעלי השכלה גבוהה השיעורים התקרבו ל-90 אחוז. מצד שני, כחמישית מבעלי ההשכלה הנמוכה ציינו שהפערים הצטמצמו לעומת אחוזים בודדים בלבד בקרב בעלי ההשכלה הגבוהה.

לגבי ההבדלים לפי לאום. על רקע ההתרחשויות והמתחים בשנתיים האחרונות הערכנו שאזרחי ישראל הערבים יהיו ביקורתיים יותר מאשר האזרחים היהודים באשר להרעת הפערים בחברה. התוצאות הפתיעו אותנו – כ-70 אחוז מן הערבים שהשתתפו בסקר לעומת 83 אחוז בכלל היהודים סברו שהפערים התרחבו, ו-18 לעומת 6 אחוזים, בהתאמה, סברו שהפערים הצטמצמו.

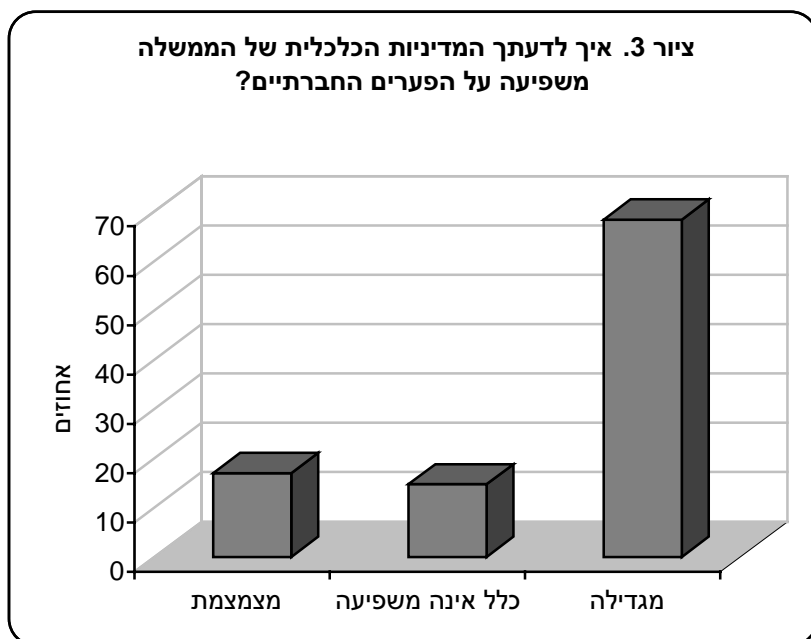
כאשר בדקנו את התפלגות התשובות לשאלה קיומם של הפערים בהתאם להגדרה הסובייקטיבית של רמת הדתיות של הנשאל ראינו, שבדרך-כלל, הממצא הכללי מתאים גם כאן, דהיינו שבסך-הכל אין הבדל גדול בין הקבוצות השונות. גם כאן נמצא שרמת ההשכלה הייתה הגורם המבחין: ככל שההשכלה גבוהה יותר כך גם עלתה הנטייה להשיב בחיוב על השאלה, האם הפערים גדלו.

החלוקה לפי מגדר הצביעה על כך שנשים נטו, בדרך-כלל, יותר מגברים להשיב שהפערים התרחבו וההבדל נמצא בכל קבוצות ההשכלה. יחד עם זאת עדיין בלטה התופעה, שככל שעלתה רמת ההשכלה כן עלה שיעור המשיבים בתוך הקבוצה שסברו שהפערים התרחבו.

מעניין עוד לציין, שלא נמצאו הבדלים בולטים בהערכת הנשאלים את מידת התרחבות הפערים לפי הכנסתם. עם זאת בעלי הכנסה נמוכה מאוד ובעלי הכנסה גבוהה מאוד היו נמוכים במקצת בשיעורי ההערכה שלהם את גידול הפערים לעומת הממוצע.

ג. תרומת הממשלה לצמצום הפערים

בהמשך לשאלה הקודמת, בדקנו את הערכת הנשאלים על מידת האחריות של המדיניות הכלכלית של הממשלה לגידול בפערים החברתיים. מצאנו, בדומה לשנה שעברה, כי כשבעים אחוז מהנשאלים סבורים שהמדיניות הכלכלית של הממשלה מגדילה את הפערים, והנותרים מתחלקים שווה בשווה בין אלה הסבורים שהיא אינה משפיעה בכיוון זה ואלה הסבורים שמדיניותה תורמת בכיוון הנגדי – דהיינו, תורמת לצמצום פערים.

בדומה לשאלה הקודמת לגבי העמקת הפערים, מסתבר בעניין הערכת התרומה של הממשלה למצב, שדווקא בקרב חברי השכבות החלשות יותר – לדוגמא, העולים מחבר העמים והערבים – שיעור הסבורים שהממשלה מגדילה פערים נמוך מהממוצע ושיעור הסבורים שהיא תורמת לצמצום פערים גבוה מהממוצע.

לוח 1. תרומת הממשלה לצמצום הפערים – הערכת כלל האוכלוסייה, לפי מוצא (אחוזים)

ערבים	העולים מחבר העמים	אירופה-אמריקה	אסיה-אפריקה	ישראל	סך-הכל	
100	100	100	100	100	100	סך-הכל
27	26	11	18	14	17	מצמצמת אינה
16	22	12	15	14	15	משפיעה
57	52	77	67	72	68	מגדילה

גם הערכתם של הנשאלים לגבי תרומת המדיניות הממשלתית לעניין צמצום הפערים נמצאה קשורה להשכלתם: הנטייה הייתה להעריך בשיעורים גבוהים יותר את תרומת הממשלה לגידול הפערים ככל שעלתה ההשכלה. לגבי החיבור בין המוצא וההשכלה מצאנו, כי בקרב בעלי ההשכלה הגבוהה מאוד (תואר שני ומעלה) שיעור הסבורים שהממשלה תורמת להגדלת פערים בקרב יוצאי אסיה-אפריקה עולה בהרבה על הממוצע (יותר מ-90 אחוז לעומת כ-75 אחוז). אולם בקרב העולים מחבר העמים, באותה קבוצת השכלה, חלקם ממשיך להיות נמוך מהממוצע, בסביבות 60 אחוז.

ההבדלים לפי רמת ההשכלה בולטים גם מהצד השני: בשעה שבקרב ילידי ישראל בעלי השכלה גבוהה אין איש הסבור שהממשלה פועלת לצמצום פערים, כעשירית מבעלי השכלה הנמוכה סבורים שהממשלה כן פועלת לצמצום פערים; ובעוד רק אחוזים בודדים מיוצאי אסיה-אפריקה בעלי השכלה גבוהה סבורים שהממשלה פועלת לצמצום פערים, כ-40 אחוז מבעלי השכלה הנמוכה בקבוצת המוצא הזאת סבורים כך. מעניין עוד לציין, שלא נמצאו הבדלים של ממש בבחינת ההבדלים בין הנשאלים לפי הכנסה: כשני-שליש בכל אחת מקבוצות ההכנסה סבורים שהממשלה מגדילה פערים.

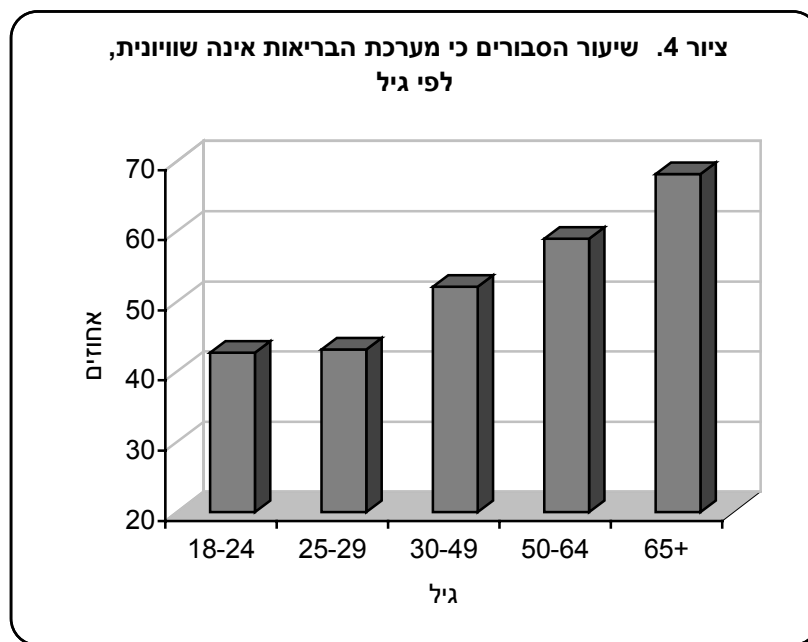
ניתן לסכם ולומר, אם כן, כי בשנה האחרונה, אפילו יותר מאשר בזו שקדמה, אנשים מרגישים בהעמקת הפערים הכלכליים-החברתיים ומאשימים בכך את המדיניות הכלכלית של הממשלה. להלן נבחן את התחושות הללו בשני תחומים מרכזיים בחיינו, במערכת הבריאות ובתחום החינוך.

ג. שוויוניות ומערכת הבריאות

תשובות בלתי מחמיאות לגבי מערכת הבריאות הישראלית התגלו בתשובותיהם של משתתפי הסקר לשאלה, האם כל חלקי האוכלוסייה נהנים מרמה שווה של שירותי בריאות. למרות שרמת שירותי הבריאות בישראל מובטחת על-ידי חוק ביטוח בריאות ממלכתי, המתיימר לספק שירות שווה לכולם, בקרב אנשים רבים קיימת תחושה שישנם הבדלים בין קבוצות שונות באוכלוסייה ברמת השירותים שהן מקבלות. בדומה לשנה שעברה, גם השנה העריכו, יותר ממחצית הנשאלים, כי קיים פער עמוק ברמת השירותים ועוד כרבע השיבו כי ישנו פער קטן. אלו סברו כי נוהגת שוויוניות במערכת הבריאות היוו כחמישית בלבד מהנשאלים. גם

כאן מצאנו שהמודעות לקיום פערים עמוקים גבוהה יותר בקרב בעלי השכלה גבוהה.

את דעת הציבור בנושא זה מעניין לבחון לפי גיל המשיבים בשל ההבדלים בשימוש בשירותי הבריאות לפי גיל. מסתבר שבני הגיל המבוגר באוכלוסייה, בני 65+, סבורים יותר משאר הקבוצות ששירותי הבריאות אינם שוויוניים. שני-שליש מהם סבורים שקיימים הבדלים גדולים וגדולים מאד ברמת שירותי הבריאות המוענקת לאוכלוסייה לעומת כמחצית בממוצע לכלל האוכלוסייה.

לסיכום, מערכת הבריאות הישראלית נתפסת על-ידי הציבור כמערכת בלתי שוויונית והדבר בולט יותר בקרב המבוגרים באוכלוסייה, שמטבע הדברים הם נזקקים יותר לשירותי הרפואה.

ד. תרומת מערכת החינוך לשוויוניות

הסקרים הקודמים שערך המרכז העידו על ההערכה הנמוכה של הציבור למערכת החינוך הישראלית. שליש מהנסקרים סברו כי רמת החינוך אינה

טובה, שליש נתנו לחינוך הישראלי ציון "סביר", ורק שליש הביעו שביעות רצון מרמת החינוך.

גם השנה התמקדנו בשאלות הנוגעות להערכת הציבור את מידת השוויוניות הנוהגת במערכת החינוך ובתרומתה לצמצום הפערים בחברה הישראלית. בדומה לשנה שעברה, גם השנה הרוב המכריע (שלושה-רבעים) של המשיבים ענו באופן נחרץ, כי קיימים פערים משמעותיים ברמת הלימודים בין בתי-ספר שונים בארץ. עוד כחמישית מן הציבור סבורים כי קיימים פערים קטנים. גם כאן, כמו שמצאנו בסוגיית הפערים באופן כללי, המודעות לפערים גדולה יותר אצל בעלי ההשכלה הגבוהה. קבוצות בולטות נוספות, הסבורות שמערכת החינוך אינה שוויונית, הן ילידי אירופה-אמריקה, הדתיים, ותושבי אזור הדרום (כ-84 אחוז בכל הקבוצות הללו).

מעניין להאיר את הממצאים לגבי שתי קבוצות גיל ספציפיות, גילאי 18-24, בוגרי מערכת החינוך בשנים האחרונות, וגילאי 30-49, שרובם הורים לילדים במערכת החינוך. מתברר שהצעירים יותר, גילאי 18-24, פחות ביקורתיים מהממוצע ואילו ההורים, גילאי 30-49, יותר ביקורתיים. אין ספק שהאוכלוסייה הביקורתית יותר נמצאת בקרב הצרכנים העיקריים של שירותי חינוך (עבור ילדיהם), ולכן הממצא דומה בחשיבותו לממצא לגבי השימוש של בני 65+ בשירותי הבריאות.

ובכן, אם מערכת החינוך נתפסת על-ידי רוב הציבור כבלתי שוויונית, ממילא יש להניח כי לדעת הציבור היא איננה יכולה לתרום לצמצום פערים בחברה בכללותה. וכך כאשר האנשים נשאלו, האם מערכת החינוך מצמצמת את הפערים בחברה הישראלית, רבע ממשותפי הסקר, בדומה לשנה שעברה, השיבו כי מערכת החינוך מגדילה את הפערים ועוד כ-40 אחוז סברו שהיא אינה משפיעה כלל.

השאלה על צמצום הפערים נשאלה גם בסקרים הקודמים. השוואת התוצאות של שלושת הסקרים מלמדת כי אחוז הסבורים כי מערכת החינוך מרחיבה את הפערים בחברה נע בסביבות רבע מכלל המשתתפים בסקר וניתן אף לראות נטייה מסוימת של יותר ויותר אנשים להתאכזב מההזדמנויות שמערכת החינוך מעניקה.

לסיכום, אנשים מדגישים את הפער הקיים ברמת הלימודים בין בתי-ספר שונים. מחצית הציבור סבור כי במקרה הטוב מערכת החינוך אינה משפיעה על הפערים החברתיים ובמקרה הגרוע מגדילה אותם.

2. תמונת המצב הכללית והאישית

שאלנו את משתתפי הסקר את חוות דעתם הכללית על המצב הכלכלי והחברתי ועל תחושתם בדבר הרעה או שיפור שחלו במצבם האישי. בין השאר רצינו לראות אם מתקיימת תופעה הרווחת בסקרים רבים, כאשר הנשאלים נוטים להצביע על פגמים חברתיים חמורים באופן כללי, אך התמונה שהם מציירים לגבי מצבם האישי חיובית יותר. הסעיף כולל את התשובות לעשר השאלות הבאות:

1. באיזו מידה לדעתך, הקיצוצים התקציביים פוגעים ברמת השירותים החברתיים?
2. באיזו מידה, לדעתך, אתה או משפחתך נפגעים מהקיצוצים התקציביים האחרונים?
3. אם תשווה את רמת החיים שלך ושל משפחתך היום לעומת לפני שנה שנתיים, האם לדעתך היא שופרה או ירדה?
4. באיזו מידה רמת הכנסתך מאפשרת למשפחתך לעמוד בצורכי הקיום הבסיסיים?
5. בהשוואה למצב לפני שנה שנתיים, האם חל שינוי ברמת שירותי הבריאות שאתה ומשפחתך מקבלים?
6. האם אתה – או מישהו מבני משפחתך – נמנע בשנה האחרונה מקבלת שירות רפואי נחוץ, כגון ביקור אצל רופא, רכישת תרופות או ציוד רפואי, וכדומה?
7. האם אתה, או מישהו מבני ביתך, מרגיש חשוף לאפשרות שיהיה מובטל?
8. באיזו מידה הסדרי הפנסיה הנוכחיים מבטיחים רמת חיים נאותה לאוכלוסייה בגיל הפרישה?
9. באיזו מידה אתה מרגיש, שהמצב הביטחוני פוגע באורח החיים הרגיל שלך או של משפחתך?
10. באיזו מידה יש לך תחושה שאתה ובני משפחתך חשופים לאלימות עבריינית ולמעשים פליליים?

א. רמת החיים ורמת השירותים החברתיים

התשובות לשאלה הראשונה, באשר להשפעת הקיצוצים התקציביים על השירותים החברתיים, הצביעו בבירור על כך, שרוב גדול בקרב הציבור סבור שהקיצוצים פוגעים בשירותים במידה רבה – יותר מ-70 אחוז מהציבור סבורים כך ועוד כ-20 אחוז סבורים שהקיצוצים פוגעים במידה מסוימת.

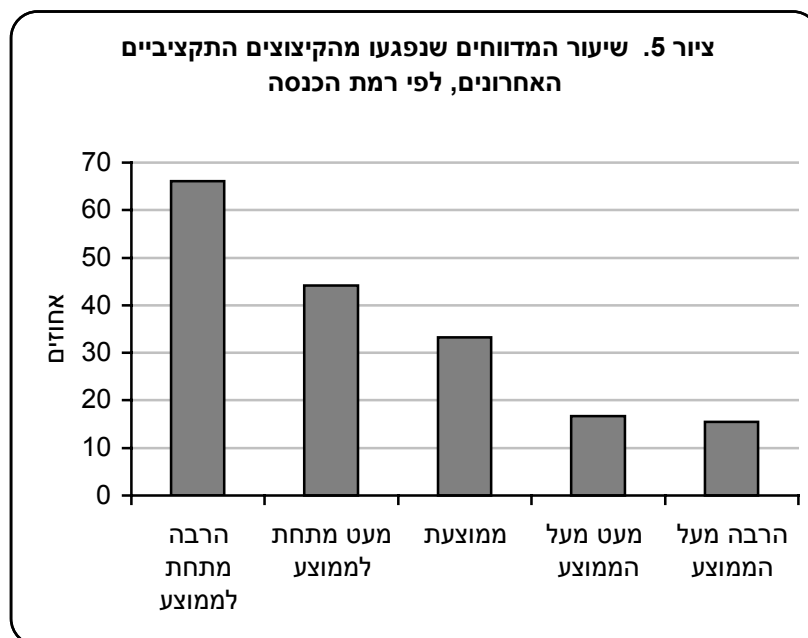
פילוח לפי רמת השכלה הצביע, להפתעתנו, שאמנם נמצא קשר בין רמת ההשכלה לבין הדעה בדבר השפעת הקיצוצים התקציביים על השירותים החברתיים אך קשר זה היה קשר שלילי. כלומר, ככל שרמת ההשכלה עלתה, הרי שיעור האנשים, שסברו שלקיצוצים התקציביים הייתה השפעה מצמצמת על השירותים החברתיים, נטה לרדת. ובהשלמה לכך, ככל שרמת ההשכלה עלתה גדל מספר המשיבים שסברו שהקיצוצים התקציביים לא פגעו בשירותים החברתיים.

על ההשפעה הדיפרנציאלית של הקיצוצים בתקציבי הממשלה אפשר ללמוד גם מההבדל שנמצא בין המשיבים לפי רמת ההכנסה – שיעור הסבורים שהקיצוצים פגעו בשירותים החברתיים בקרב בעלי ההכנסות הגבוהות נמוך משמעותית משיעורם בקרב בעלי ההכנסות הנמוכות (60 לעומת 77 אחוז, בהתאמה). מעניין גם, שבעוד שבשנה שעברה המובטלים ותלמידי הישיבות ציינו יותר מאחרים שהקיצוצים אינם פוגעים ברמת השירותים החברתיים, השנה רוב מכריע בקרב המשתייכים לשתי הקבוצות הללו סברו שהקיצוצים בתקציבי הממשלה פגעו בשירותים החברתיים (סביר להניח, שהדבר נובע מיעדי הקיצוץ של התכנית הכלכלית).

בהמשך לשאלה הכללית, בדבר השפעת הקיצוצים בתקציבי הממשלה, הצגנו למשתתפי הסקר שאלות שהתייחסו למצבם הכלכלי האישי. ובכך, ראשית, יש לציין, שהתופעה השכיחה בסקרים, לפיה הנשאלים נוטים לתאר את מצבם האישי כטוב יותר מהמצב הכללי, חוזרת על עצמה גם בסקר זה. התשובות לשאלות, שנועדו לבחון את המצב האישי של המשיב, היו אמנם שליליות אך קצת פחות קיצוניות לעומת הרושם שהתקבל מהתשובה לשאלה הקודמת. 58 אחוז מכלל המשתתפים השיבו שרמת החיים שלהם ירדה בשנה האחרונה ורק 8 אחוזים השיבו שהיא עלתה. שיעור הסבורים כך בסקר שערכנו בשנה הקודמת (2002) היה 46 אחוז ובסקר של 2001 שיעורם היה 24 אחוז, פחות ממחצית בהשוואה להיום. בנוסף לכך 40 אחוז השיבו שהם

מרגישים נפגעים מהקיצוצים האחרונים "במידה רבה" ו"רק" כשליש השיבו שרמת הכנסתם מאפשרת בקושי לעמוד בצורכי הקיום הבסיסיים (בדומה לשנה שעברה).

באופן כללי מצאנו כי בעלי השכלה גבוהה ובעלי הכנסה גבוהה העריכו בשיעורים נמוכים יותר את פגיעת הקיצוצים התקציביים בשיירותי הרווחה לעומת אלה השייכים לשכבות החלשות. באשר לתחושת הפגיעה האישית מצאנו, כי קיים קשר בולט בין רמת ההכנסה של הנשאל לבין תחושתו על מידת הפגיעה של הקיצוצים בו ובמשפחתו: ככל שעלתה רמת ההכנסה כך ירד השיעור שהשיבו כי נפגעו במידה רבה מן הקיצוצים (ציור 5). אחוז הנפגעים מן הקיצוצים בקרב בעלי הכנסה הנמוכה בהרבה מן הממוצע גבוה פי שניים לעומת בעלי הכנסה הדומה לממוצע, והוא גבוה פי ארבעה (ויותר) לעומת בעלי הכנסה הגבוהה מן הממוצע.

מצאנו הבדלים בדיווח על הפגיעה האישית גם לפי ההשכלה: רוב גדול (כ-80 אחוז) בקרב בעלי ההשכלה הנמוכה (השכלה יסודית) השיבו שהם ובני משפחתם נפגעים מהקיצוצים האחרונים "במידה רבה או רבה מאד", זאת, כאמור, לעומת כשליש בקרב המשתתפים בעלי השכלה גבוהה. בעלי השכלה ברמות הביניים נמצאים באמצע הטווח בשיעור המדווחים אצלם על פגיעה רבה מאד מן הקיצוצים.

מעניין לציין את ההבדלים בהשפעת המדיניות הכלכלית על בעלי השכלה זהה ברמות הכנסה שונות: מתברר ש-60 אחוז מכלל בעלי ההשכלה הנמוכה (עד 11 שנות לימוד) דיווחו על כך שהם נפגעו "במידה רבה או רבה מאד". בחיתוך של ההשכלה הנמוכה עם רמת הכנסה נמוכה מסתבר, כי חלקם של הנפגעים "במידה רבה או רבה מאד" עלה לשלושה רבעים. לגבי הקצה השני, בעלי ההשכלה הגבוהה, מסתבר כי כמחצית מביניהם, שהכנסתם מתחת לממוצע, דיווחו על פגיעה קשה, ואילו חלקם של הנפגעים קשה, שהכנסתם גבוהה מן הממוצע, היה נמוך בהרבה - כחמישית. ממצא זה מצביע על כך שהמדיניות הכלכלית פגעה גם בקבוצות החזקות יותר בציבור.

מעניין להתרשם מן הקבוצות, שלפי הערכתן הסובייקטיבית נפגעו במידה פחותה מצעדי המדיניות הכלכלית. שיעור המדווחים על פגיעה רבה נמוך מן הממוצע בקרב העולים מחבר העמים (כרבע מהם) וגם שיעור הנפגעים בקרב הפנסיונרים היה נמוך מן הממוצע – בערך שליש. כיצד יש להתרשם מהתשובות של קבוצות אלה מתוך כלל הציבור? ייתכן שהמדיניות הכלכלית התחשבה יותר בקבוצות החלשות, או אולי מצבם הכלכלי היה כבר כבי רע גם בתקופה שקדמה לקיצוצים התקציביים האחרונים ועל כן השפעתם השלילית הנוספת הייתה זניחה, יחסית.

נוכחנו שכ-60 אחוז מקרב כלל המשתתפים דיווחו על ירידה ברמת החיים. אך מסתבר שהירידה הייתה גבוהה יותר אצל בעלי ההכנסה שהרבה מתחת לממוצע (שלושה-רבעים מתוכם), אצל בעלי ההשכלה הנמוכה (72 אחוז) ואצל המובטלים (65 אחוז). ומי נהנה מעלייה ברמת החיים בתקופה זאת? כאמור רק כ-8 אחוזים מכלל המשיבים נהנו מעלייה ברמת החיים, אך חלקם היה קרוב לחמישית בקרב בעלי ההכנסות הגבוהות. לא נמצא קשר בולט בין רמת ההשכלה לשינויים שהורגשו ברמת החיים.

ג. ההכנסה המשפחתית וצורכי הקיום הבסיסיים

בתשובה לשאלה לגבי היכולת לאפשר את צורכי הקיום הבסיסיים של הנשאל ומשפחתו מצאנו תמונה דומה לשנה קודמת: שלישי מהנשאלים ענו שהכנסתם מאפשרת קיום בקושי (או כלל לא מאפשרת להתקיים). כמעט מחצית מהנשאלים (45 אחוז) השיבו כי הם יכולים להתקיים במידה סבירה וכחמישית (22 אחוז) השיבו כי הכנסתם מאפשרת להם להתקיים ללא כל קושי או ללא קשיים רבים.

אין זה מפתיע כי מצאנו מתאם גבוה בין התשובות לשאלה זאת לבין המצב הכלכלי של המשיבים: כשליש מכלל המשיבים טענו שהכנסתם מאפשרת להם להתקיים בקושי, השיעור עלה ל-60 אחוז בקרב בעלי ההכנסה הנמוכה והוא ירד ל-7 אחוזים בלבד בקרב מקבלי הכנסה הגבוהה בהרבה מן הממוצע.

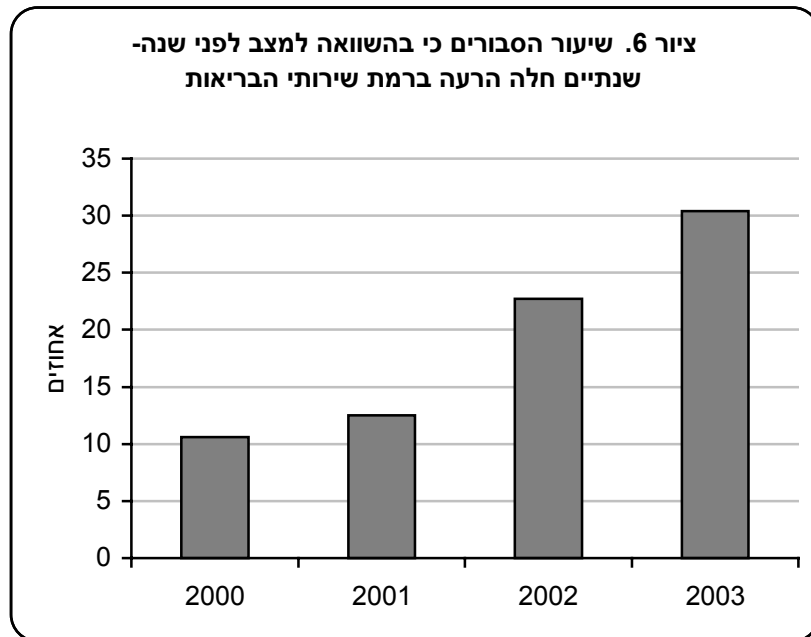
מעניין לציין כי קבוצת העולים מחבר העמים לשעבר דומה בשיעורי הדיווח שלה לממוצע שמצאנו בקרב האוכלוסייה כולה – שלישי. השיעור של המדווחים שהכנסתם איננה מאפשרת להם להתקיים – 36 אחוז – אף נמוך מהשיעור בקרב יוצאי אסיה-אפריקה – 41 אחוז. נראה לנו שהשיעורים הללו מצביעים על מידה מסוימת של הצלחה בקליטתם הכלכלית של העולים מחבר העמים לשעבר. בהמשך לכך, לא פחות מעניין הממצא לגבי רבע מבעלי ההשכלה הגבוהה, שדיווחו שהכנסתם בקושי מאפשרת קיום. חלקם אינו נופל בהרבה מהממוצע הכללי.

מעניין להשוות את התשובות לשאלה זאת בין שלוש קבוצות הידועות ברמתן הנמוכה מבחינה חברתית-כלכלית, העולים מחבר העמים, החרדים, הערבים. ובכן, כחמישית מן החרדים (21 אחוז) השיבו, שהכנסתם מאפשרת להם לעמוד בצורכי הקיום הבסיסיים ללא קושי. השיעור דומה מאוד לשיעור שנמצא בקרב כלל הנשאלים (22 אחוז). השיעורים היו מעט נמוכים יותר בקרב העולים מחבר העמים (18 אחוז) והערבים (17 אחוז). בקצה השני של האפשרויות (ההכנסה מאפשרת בקושי להתקיים + לא מאפשרת כלל) נמצאו השיעורים בקרב הקבוצות הללו, חרדים, עולים וערבים, בסביבות ה-40 אחוז (42, 36, ו-44 אחוז, בהתאמה). למרות הדימיון בשיעורים ניכר כי מצבם של הערבים הוא הקשה ביותר. לעומתם מצבם של החרדים נמצא טוב יותר (סובייקטיבית) למרות ההשתתפות המצומצמת יחסית בכוח העבודה.

לסיכום, הממצא הברור הוא כי, לפי תחושת האנשים, רמת החיים של הציבור בישראל יורדת ושיעור גבוה בקרב האוכלוסייה מדווח על קשיים להתמודד עם צורכי קיום הבסיסיים.

ג. שביעות הרצון משירותי הבריאות

בסקרים קודמים תחום הבריאות הצטייר כאחד התחומים משביעי הרצון. רוב מכריע של האנשים סבר כי רמת שירותי הבריאות היא טובה ואף טובה מאוד. רק פחות מחמישית הנשאלים לא נתנו ציון "עובר" למערכת הבריאות. הסקר הנוכחי מצביע על כך שהתופעה המדאיגה, עליה הצבענו כבר בשנה שעברה – שחל גידול בשיעור המשיבים שרמת שירותי הבריאות בישראל יורדת בשנים האחרונות – הולכת ומתחזקת. בשעה שבשנה שעברה כרבע מהציבור סברו כך, השנה שיעורם כבר קרוב לשליש. בהשלמה לכך שיעור הסבורים שחל שיפור בשירותי הבריאות ירד באורח דרסטי מ-42 ל-16 אחוז בלבד.

בנוסף לכך, בחלוקה לפי גיל, ניתן לראות כי שכיחות המדווחים על כך שחלה הרעה עולה באופן חד עם הגיל ובקרב המבוגרים, בני ה-65+, מדובר על מחציתם. משמעות הדבר היא, שהמשתמשים "הכבדים" בשירותי הרפואה מרוצים פחות מן השירותים לעומת כלל הציבור. באפיון הנשאלים לפי השכלתם בלטו בעלי השכלה נמוכה יותר מאחרים בתחושתם לגבי ההרעה שחלה בשירותי הבריאות.

מעניין לציין, כי גם השנה, בדומה לשנה שעברה, האוכלוסייה הערבית מצביעה על שיפור בתחום שירותי הבריאות בשיעורים הגבוהים במקצת לעומת האוכלוסייה היהודית. מגמה דומה מסתמנת גם לגבי החרדים והדתיים מתוך היהודים, המצביעים בשיעורים גבוהים יותר על שיפור רב לעומת החילוניים. ייתכן מאד שיש בכך כדי להעיד על הגדלת הנגישות של מגזרים אלה לשירותי הבריאות בעשור האחרון ובמיוחד בשנים האחרונות.

לעומת זאת, תמונה מדאיגה במיוחד עולה מהעובדה שכחמישית מכלל הנשאלים השיבו שנאלצו להימנע לפחות פעם אחת בשנה האחרונה מקבלת שירות רפואי נחוץ בשל ההשתתפות הנדרשת בעלותו. בקרב הקבוצות החלשות ביותר השיעורים עולים לכ-30 אחוז (ואף ל-40 אחוז בקרב בעלי השכלה נמוכה). מצב זה מדאיג ביותר. יתירה מזאת, 5 אחוזים מהאוכלוסייה דיווחו על כך שנאלצו להימנע מקבלת שירות רפואי פעמים רבות או רבות מאד. בקרב בני ה-65+ שיעורם עולה לכ-8 אחוזים ובקרב העולים מחבר העמים ובעלי ההכנסה הנמוכה הוא גבוה מ-10 אחוזים. השיעורים גבוהים עוד יותר בחיתוך לפי השכלה, כאשר בקרב בעלי השכלה הנמוכה השיעור מגיע לכדי כמעט 15 אחוזים. לעתים מושמעת טענה שהתופעה עשויה להיות חיובית היות שהציבור נמנע מצריכת שירותים מיותרים אולם קשה להניח שדווקא האוכלוסייה החלשה מצוידת בכלים המפותחים ביותר לשיפוט מתי השירות הרפואי הוא נחוץ באמת ומתי הוא מיותר.

ד. תחושת ביטחון בעבודה

תחום התעסוקה היה התחום הראשון אשר נפגע עם תחילת המשבר הכלכלי. מגמת ההרעה בתחום התעסוקה, שאובחנה היטב בשנה שחלפה, משתקפת בסקרים של שלוש השנים האחרונות. בתשובה לשאלה "האם אתה או מישהו מבני משפחתך הקרובה, מרגיש חשוף לאפשרות של האבטלה?", השיבו השנה יותר משני-שליש מהנשאלים כי הם חשים

חשופים לאפשרות זאת במידה רבה או מסוימת. רובם, כ-40 אחוז, אף טענו כי הם מרגישים חשופים לאפשרות של אבטלה במידה רבה או רבה מאוד, ועוד כרבע אמרו שהם חשופים לאפשרות זאת במידה מסוימת. גם השנה – בדומה לשנה שעברה – תוצאות הסקר הראו בצורה ברורה, שהפער בין העשירים לעניים בחברה בישראל הולך ומעמיק בעת האחרונה, והוא בא לידי ביטוי גם במידת הביטחון של הפרט במקום עבודתו. בעלי ההכנסה הנמוכה מגלים דאגה רבה יותר מפני אפשרות שהאבטלה תפקוד אותם לעומת בעלי ההכנסה הגבוהה. ייתכן שהם מועסקים במשלחי-יד חשופים יותר, אבל הדבר משקף גם את חוסר הרזרבות העומדות לרשותם, שבעטיו האבטלה היא קיומית ומאיימת הרבה יותר.

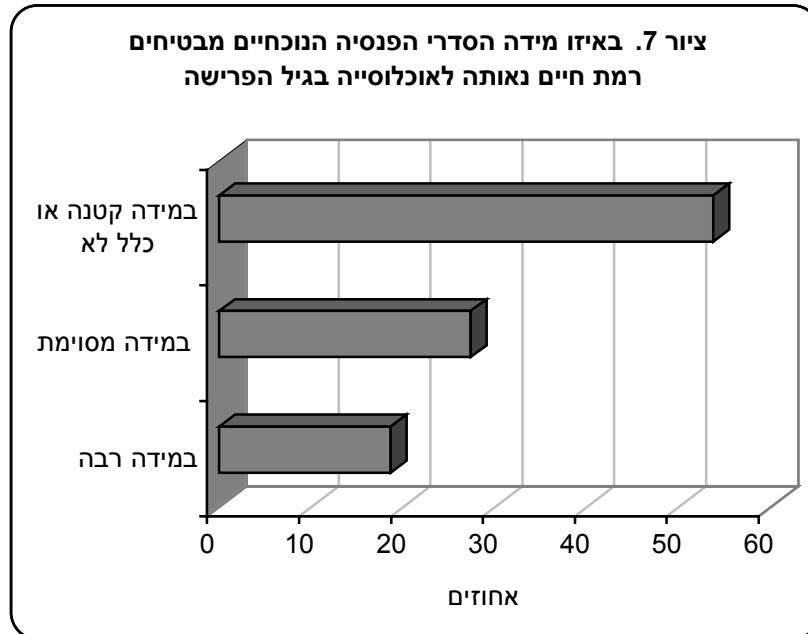
האבטלה המתמשכת פוגעת בשכבות הולכות ומתרחבות והפערים בין קבוצות המוצא השונות בתחום זה הולכים ומטשטשים. שיעור הערבים הסבורים שהם חשופים מאד לסכנת האבטלה גבוה מעט משיעור היהודים הסבורים כך (48 לעומת 42 אחוז). שיעור בעלי ההשכלה הנמוכה החוששים מאבטלה גבוה רק מעט מהשיעור בקרב בעלי ההשכלה הגבוהה. כאשר מפלחים את התשובות בסוגיה זאת לפי מוצא בקרב ילידי הארץ, ההבדלים הם קצת יותר גדולים: השיעור בקרב ילידי הארץ דור שני הוא הנמוך ביותר (41 אחוז), בקרב הצברים ממוצא אירופה-אמריקה השיעור מגיע ל-45 אחוז ובקרב אלה ממוצא אסיה-אפריקה שיעורם 51 אחוז. השיעור בקרב העולים יוצאי חבר העמים לשעבר הוא בסביבות 40 אחוז, דומה לממוצע הכללי. בשנה שעברה מצאנו שהחרדים חששו פחות מסכנת האבטלה אולם השנה שיעור החוששים בקרבם דומה לממוצע הכללי.

לסיכום, חלקים נרחבים בציבור הישראלי חשים שאינם בטוחים במקום עבודתם ומבטאים חשש גבוה מפני אפשרות שהם או מישהו מבני משפחתם יפוטרו. תחושה זאת חוצה קבוצות של השכלה, לאום ומוצא, אך נותרו הבדלים לפי קבוצות ההכנסה.

ה. הסדרי פנסיה נאותים

במציאות של אבטלה גואה וקושי גובר למצוא עבודה, במיוחד בין האנשים המצויים בקבוצות הגיל הגבוהות, שאלת הפנסיה הופכת ליותר ויותר משמעותית. לפיכך שאלנו את משתתפי הסקר באיזו מידה הסדרי הפנסיה הנוכחיים מבטיחים רמת חיים נאותה לאוכלוסייה בגיל

הפרישה. למעלה ממחצית הנשאלים סברו שהסדרי הפנסיה הנוכחיים אינם מבטיחים רמת חיים נאותה בגיל הפרישה, ובקצה השני, רק כחמישית סברו שההסדרים נאותים במידה רבה. מעניין במיוחד שלא נמצא הבדל משמעותי בתשובות המשיבים לפי גיל, ודומה, אפילו, ששיעור גבוה יותר בין הצעירים סברו שהסדרי הפנסיה הנוכחיים אינם מספיקים. יש לציין, שהסקר נערך לפני שהסדרי הפנסיה החדשים נכנסו לתוקף. יש לשער, שהתמונה שהייתה מתקבלת היום היא חמורה יותר.

1. תחושת ביטחון אישי

השנים האחרונות מאופיינות כתקופה של חיים בצל העימות המתמשך בינינו לבין הפלסטינים. התארכה מאוד התקופה בה המצב הביטחוני אינו קל למרבית הציבור, מצב החובק בתוכו חששות של ישראלים רבים למול פיגועי הטרור. בנוסף לכך מאופיינת התקופה על-ידי עלייה תלולה ברמת האלימות והפשעה וכך מלווה אורח החיים בישראל גם בחשש מפני האפשרות של היפגעות ממעשי אלימות. בדקנו את התחושות של הציבור בשני ממדים אלו של רמת הביטחון האישי של החיים בתקופה האחרונה.

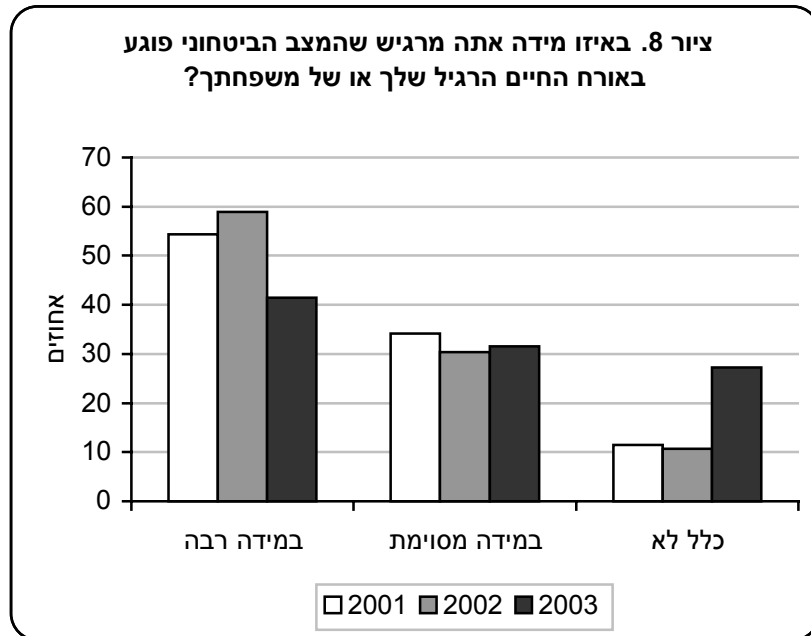
מידת הפגיעה של המצב הביטחוני. 40 אחוז מקרב הנשאלים בסקר 2003 השיבו שהמצב הביטחוני פוגע באורח החיים הרגיל שלהם ושל משפחתם במידה רבה. שיעור זה הוא גבוה והוא מעיד על חרדה ניכרת הממשיכה ללוות את חיי הציבור בישראל. עם זאת, יש לציין כי תחום זה של ביטחונם הפיזי של האזרחים הוא אחד המישורים לגביהם נמצא כי חל שיפור לעומת העבר. בשנת 2002 השיעור שדיווח על פגיעת המצב הביטחוני באורח החיים במידה רבה מאד היה קרוב ל-60 אחוז. ייתכן שהירידה בשיעור משקפת שיפור בתחושת הביטחון בעקבות הפעילות האינטנסיבית של צה"ל וכוחות הביטחון, אך ייתכן גם שהציבור התרגל נפשית לאורח החיים במצב הביטחוני החמור, ואף נערך בחיי היום-יום למציאות החדשה (קנייה במקומות מאובטחים, תגבור הסעות של הילדים ברכב פרטי ובהסעות מאורגנות, העתקת הבילוי לבתים פרטיים וכדומה). עוד ייתכן שהמצוקות הכלכליות דחקו את המצוקות הביטחוניות בתודעת הציבור.

גם השנה, בדומה לשנה שעברה, נמצא הבדל בתחושת חוסר הביטחון בקרב קבוצות באוכלוסייה. בקצה האחד נמצאים יוצאי אסיה ואפריקה ובעיקר ילידי אסיה-אפריקה ועולי חבר העמים, כאשר הם דיווחו בשיעורים גבוהים מן הממוצע על פגיעה בביטחונם האישי. תחושת הפגיעות בקרב המשתתפים ממוצא אירופה ואמריקה הייתה נמוכה לעומת הממוצע. בדקנו אם ההבדלים בתחושה נעוצים בהבדלים בין קבוצות המוצא ברמת ההכנסה, ומצאנו שהפער ברמת החרדה בין שתי הקבוצות נשמר גם ברוב רמות ההכנסה.

באשר להבחנה לפי לאום, מצאנו כי רמת החרדה של ערביי ישראל דומה לממוצע הכללי, והיא נוטה, בדרך-כלל, לעלות עם העלייה ברמת ההכנסה. ייתכן שהסיבה לכך היא שערבים ישראלים בעלי רמת הכנסה גבוהה מעורים יותר בחיי האוכלוסייה היהודית וחשופים יותר לפעילות חבלנית עוינת. מסתבר כי בשנה שעברה הערבים דיווחו בשיעורים גבוהים בהרבה, שהמצב הביטחוני פגע באורח החיים הרגיל שלהם לעומת היהודים, אך השנה המצב התהפך ושיעור גבוה יותר בקרב הערבים (37 אחוז) דיווחו שהמצב הביטחוני פגע באורח חייהם במידה קטנה או כלל לא, לעומת כרבע (26 אחוז) אצל היהודים. שיעור המדווחים על פגיעה רבה היה כמעט זהה בשתי הקבוצות.

נשים גילו חרדה רבה יותר מהמצב הביטחוני לעומת גברים בשיעורים משמעותיים (מחצית מן הנשים לעומת שליש בקרב הגברים). עוד נמצא

קשר בין המצב הכלכלי של הפרט לבין הדיווח על מידת הפגיעות: בעלי הכנסה נמוכה מרגישים פגיעים יותר מאשר בעלי הכנסה גבוהה. ייתכן, שהדבר קשור למידת החשיפה לתחבורה הציבורית ולמרכזים הומים יותר של קניות, שיש קושי בהבטחתם.

שיעורים נמוכים באופן בולט של דאגה מהמצב הביטחוני מצאנו בקרב הצעירים בני 18-24 – שיעור של 28 אחוז לעומת כ-43-45 אחוז בקרב קבוצות הגיל המבוגרות יותר. ממצא זה נתמך על-ידי השיעורים שמצאנו בקרב הסטודנטים (כרבע) והחיילים (14 אחוז).

חשיפה לאלומות עבריינית. למעלה מ-60 אחוז מכלל המשיבים דיווחו על חשיפה לאלומות עבריינית בדרגות שונות: כרבע דיווחו שהם חשופים במידה מסוימת ו-18 אחוז דיווחו על חשיפה במידה רבה. בהשלמה לכך, כמעט 40 אחוז מכלל המשיבים דיווחו שהם אינם חשופים כלל לאלומות עבריינית.

מצאנו הבדלים מסוימים לפי מספר קווי חלוקה של האוכלוסייה. הקבוצה שהרגישה נתונה בסיכון הרב ביותר הם בעלי ההשכלה הנמוכה, שכ-30 אחוז מתוכם דיווחו שהם מאוימים במידה רבה. בחלוקה לפי קבוצות המוצא בלטו ילידי אסיה-אפריקה, כמי שצינו שהם חשופים ביותר לפעילות עבריינית (35 אחוז מתוכם). מצד שני בלטו החרדים והערבים, באחוזים גבוהים, יחסית, בדווחם שאינם מרגישים חשופים כלל לאלימות. לגבי העולים מצאנו השנה כי תחושת הביטחון בפני אלימות עבריינית בקרבם הייתה גבוהה מהמוצע. ממצאי העבר שהצביעו על תחושה גבוהה של חשיפה לפשע בקרב העולים לא נשנו השנה.

לאור הפרסומים הרבים על מידת הפגיעה בנשים מעניין לציין, שלא מצאנו הבדל בין נשים לגברים בתחושת הפגיעות, אלא להפך, עשרה אחוזים מהגברים חשים חשיפה רבה מאד לאלימות ורק 6 אחוזים בקרב הנשים. ברור כי השאלה לא התייחסה לסוגיית האלימות בתוך המשפחה והיא איננה מבטאת את תחושת הפגיעות בתחום זה. מעניין עוד לציין, שבני הגיל המבוגר (בני +65) מהמשתתפים בסקר לא ביטאו תחושת חשיפה גבוהה לפעילות עבריינית. כמחציתם אף השיבו שאינם חשופים כלל לאלימות בשיעורים גבוהים לעומת קבוצות גיל צעירות יותר, ורק אחוזים בודדים השיבו שהם חשופים במידה רבה מאד.

מעניין עוד לציין, בראייה על פני השנים, שכאשר הציבור נשאל באשר לרמת חשיפתו לאלימות עבריינית אין שינוי לאורך השנים וכחמישית מהציבור חשים חשופים במידה רבה או רבה מאד לאלימות עבריינית.

3. עמדות הציבור בסוגיות חברתיות אידיאולוגיות

בהכנת הסקר בחרנו לכלול מספר שאלות באשר לעמדות הציבור ביחס לסוגיות בעלות משמעות ערכית וחברתית רחבה, מעבר לבעיות היום-יום. בהתאם לכך, קבוצת השאלות בה נדון בחלק זה של העבודה מאפשרת למשתתפי הסקר להביע עמדות כלליות בעלות אופי אידיאולוגי בסוגיות שונות בתחום החברתי.

מעניין לבחון אם ניתן למצוא מכנה משותף בתשובות הציבור המבטא הכרעה ערכית ברמה שמעבר לסוגיה הפרקטית אותן מעלות השאלות. האם, למשל, אדם, התומך בצמצום פערים חברתיים, ייטה גם לתמוך בהשוואת תנאי עבודתם של עובדים זרים, או שייטה לתמוך בהקלת התנאים לקבלת דמי אבטלה בימים של אבטלה גואה, ומה תהיה גישתו ביחס להפעלת קריטריון הכנסה בקביעת הזכאות לקצבאות המשולמות על-ידי המוסד לביטוח הלאומי. ייתכן, לעומת זאת, שגישתו של הפרט נקבעת רק כתוצאה ממצבו הספציפי בכל אחד מהעניינים העולים לדיון בשאלות הללו. כך, לדוגמה, ייתכן שהמובטל יהיה בעד הקלת תנאים לקבלת דמי אבטלה אך בו-זמנית הוא יתמוך בהקשחת המדיניות כלפי העובדים הזרים, ובביטול הקריטריונים של הכנסה בקבלת קצבאות. כך גם ייתכן שבעל משפחה גדולה, גם אם הוא נהנה מהכנסה גבוהה, יחסית, יתמוך בהמשך השיטה הקיימת של תשלום קצבאות הילדים, וכדומה.

הסעיף מתייחס לשאלות הבאות מתוך הסקר:

1. בהנחה שאין מנוס מקיצוץ בתקציב המדינה, איזה מהתחומים הבאים צריך להיפגע במידה המועטה ביותר?
האם לדעתך יש לצמצם ואף לבטל את תשלום קצבאות הביטוח הלאומי לאוכלוסיות בעלות הכנסה גבוהה?
3. שיטת תשלום קצבות הילדים הנהוגה היום נותנת העדפה ברורה למשפחות מרובות ילדים, האם את/ה תומך/ת בכך?
4. לאור המצב הכלכלי והתגברות האבטלה, האם יש לשנות את התנאים לקבלת דמי אבטלה?
5. מה צריכה להיות המדיניות כלפי העובדים הזרים?
6. באיזו מידה לדעתך הארגונים המקצועיים, כגון ההסתדרות, מגינים על זכויות העובדים?

7. יש הטוענים שקיים ניגוד מהותי בין מדיניות השואפת לצמצום פערים לבין מדיניות המעודדת צמיחה כלכלית של המשק; האם לדעתך הדבר נכון?

א. סדר עדיפויות לאומי-חברתי רצוי

בשנה שעברה (2002) שאלנו את משתתפי הסקר את השאלה הבאה: כדי לשפר את מצב הרווחה בארץ, איזה מהתחומים הבאים ראוי במיוחד לחיזוק בתקציב המדינה? יותר מ-40 אחוז מכלל המשיבים ביקשו למקד את תשומת הלב בצמצום אבטלה, וזאת בהשוואה ל-36 אחוז ב-2001 ול-30 אחוז ב-2000. תחום החינוך קיבל מקום שני ברשימת ה"בעיות הבערות" ב-2002 – שלישי הצביעו בעדו (לעומת שנת 2001 בה השתווה החינוך בשיעורו לתחום האבטלה ושנת 2000, בה הוא עלה עליו והקדים את כל יתר התחומים).

השנה שאלנו קצת אחרת – "בהנחה שאינן מנוס מקיצוץ בתקציב המדינה, איזה מהתחומים הבאים צריך להיפגע במידה המועטה ביותר? והצגנו בפני הנשאלים את האפשרויות הבאות: ביטחון, בריאות, חינוך, תשתיות, ביטחון פנים, רווחה ותמיכה באוכלוסיות חלשות. ובכן, למרות המצב הביטחוני והכלכלי הקשה, הרי בשנת 2003 שיעור המשיבים הסבורים שהתחום עליו ראוי להגן יותר מהאחרים מהקיצוצים התקציביים הוא תחום החינוך, הוא הגבוה ביותר – כשליש מן המשיבים סברו שאסור לפגוע בחינוך. כחמישית מן המשיבים סברו שהרווחה והתמיכה באוכלוסיות חלשות צריכות להיפגע במידה המועטה ביותר ומעט פחות מחמישית מן המשיבים סברו כך לגבי תחום הביטחון. מסתבר כי הדרישה להפנות את התקציבים לחינוך עולה עם עליית ההשכלה של הנשאל מכ-20 אחוז אצל בעלי ההשכלה הנמוכה עד כ-40 אחוז אצל בעלי ההשכלה הגבוהה. רק אצל בעלי ההשכלה הנמוכה נושא הרווחה והתמיכות הקדים בחשיבותו את נושא החינוך (כשליש מהם תמכו ברווחה לעומת פחות מרבע שתמכו בחינוך).

**לוח 2. איזה מן התחומים הבאים צריך להיפגע במידה המועטה ביותר?
התשובות לפי השכלת הנשאלים:**

התחום	סך-הכל	יסודית ותיכונית (חלקית עד 11 ש"ל)	השכלה תיכונית (12 ש"ל)	השכלה גבוהה (13+ ש"ל)
חינוך	31	23	27	35
ביטחון	19	19	19	19
רווחה ותמיכה	22	30	23	21
בריאות	14	14	14	13

מעבר להבדלים בדגשים על בעיות חברתיות, הקשורים להשכלה והכנסה, היו הבדלים ניכרים גם בין קבוצות אחרות. כך, לדוגמא, מתברר שהנושא החשוב ביותר בעבור האוכלוסייה החרדית הוא החינוך (שליש בחרו בו), אחריו בא נושא הרווחה והתמיכות (30 אחוז) ולאחריו תחום הבריאות (כ-15 אחוז). נושא הביטחון מקבל אצלם רק שיעורי תמיכה בודדים. אצל הדתיים, לעומת זאת, הועמד בקדימות נושא הרווחה והתמיכות (כ-28 אחוז) ורק לאחריו צוין נושא החינוך (שכרבע בחרו בו) ובמקום השלישי, בקירבה רבה, מוקם אצלם נושא הביטחון (חמישית מן המשיבים). האוכלוסייה החילונית מייחסת את החשיבות הרבה ביותר לנושא החינוך בדומה לחרדים ואף בשיעורים גבוהים יותר (35 אחוז), כשבמקום השני לגביה עומד נושא הביטחון (יותר מחמישית המשיבים) ובמקום השלישי מוקם תחום הרווחה והתמיכות.

לגבי הפילוח לפי הכנסה. אמנם גם בקרב בעלי ההכנסות הנמוכות נושא החינוך נמצא ראשון בחשיבותו, אך נושא הרווחה והתמיכות די צמוד אליו (כרבע מביניהם), כאשר אצל בעלי ההכנסות הגבוהות היחס הוא של יותר מכפליים בהעדפת החינוך לעומת תחום הרווחה.

מעניין לציין כי רק קבוצת העולים מחבר העמים לשעבר נתנה קדימות בולטת לנושא הביטחון (30 אחוז). אפשר להסביר את התופעה באופן חלקי בתשובות של העולים לשאלה בדבר מידת הפגיעות שלהם מן המצב הביטחוני. כזכור הם ציינו בשיעורים הגבוהים ביותר (למעלה ממחציתם) את מידת הפגיעה של המצב הביטחוני באורח חייהם. ייתכן שהדבר קשור למצבם הכלכלי של העולים, אשר שיעורי השימוש שלהם בתחבורה הציבורית, החשופה לפיגועים, גבוהים יותר, וכן ייתכן שיש להם תחושה כללית שמכורח מצבם הכלכלי הם נדחקים לגור במקומות מסוכנים וחשופים יותר והחרדה שלהם גבוהה.

סדר העדיפויות של האוכלוסייה הערבית דומה למדי לזה של האוכלוסייה היהודית. ההבדל נמצא בהקדמת הבריאות לפני הביטחון בשעה שבאוכלוסייה היהודית הביטחון היה במקום השלישי והקדים את הבריאות. ההבדלים הקטנים בין שתי קבוצות האוכלוסייה מעניינים בהתחשב בפערים חברתיים והכלכליים העצומים בין שתי החברות.

ג. רשת הביטחון החברתית

מדיניות הקיצוצים בתקציב הרווחה העלתה לדיון ציבורי בישראל את סוגיית תשלומי קצבאות הביטוח הלאומי. רעיונות שונים באשר לאפשרויות לקיצוץ בקצבאות הועלו בדיונים רבים שהתקיימו בנושא זה. שלוש השאלות הבאות עוסקות בתחום הביטחון הסוציאלי שבאחריות המוסד לביטוח לאומי. מדובר בקצבאות המשולמות, בדרך-כלל, ללא מבחני הכנסה (קצבת ילדים, קצבת נכות וקצבת זיקנה) וכן בדמי אבטלה. בקשנו לבדוק, האם אפשר למצוא אצל משתתפי הסקר דפוס דומה בתשובה לשאלות הללו, שיש בו כדי להצביע על הגישה של הציבור לסוגיה הכוללת של תשלום קצבאות לאוכלוסייה במדינת הרווחה הישראלית.

ראשית, לגבי תשלום קצבאות הביטוח הלאומי לאוכלוסיות בעלות הכנסה גבוהה. מסתבר כי מאז השנה שעברה (2002) חלו שינויים בעמדות הציבור בסוגיה זאת. בסקר דאשתקד שליש מהמשיבים תמכו בביטול מוחלט של תשלומי הקצבאות לאוכלוסיות בעלות יכולת כלכלית גבוהה, רבע דרשו לצמצם במידה רבה ויותר מ-40 אחוז ביקשו להשאיר את המצב הקיים (26 אחוז מהם) או לצמצם במקצת (17 אחוז). בסקר הנוכחי כמעט 40 אחוז מהמשיבים תמכו בביטול הקצבאות לבעלי הכנסות גבוהות ועוד כ-30 אחוז תמכו באפשרות לצמצם את הקצבאות במידה רבה. רק כ-15 אחוז תמכו בהשארת המצב הנוכחי ושיעור דומה בחרו לצמצם רק במקצת.

מעניין להיווכח, שיש דמיון בין שתי קבוצות הקצה לפי הכנסה: בעלי ההכנסה הנמוכה מאוד ובעלי ההכנסה הגבוהה מאוד. בשתיהן כשליש תמכו בביטול מוחלט של הקצבאות. לעומת זאת, בקבוצות הביניים של ההכנסה מצאנו תמיכה בשיעורים גבוהים יותר – בין 40 ל-50 אחוז – בביטול המוחלט של תשלום הקצבאות לבעלי הכנסות גבוהות.

השאלה השנייה התייחסה לנושא אשר משך לאחורונה את תשומת לב הציבור – **שיטת תשלום קצבאות הילדים הנהוגה היום, הנותנת העדפה**

למשפחות מרובות ילדים¹. מסתבר כי פחות ממוחצית הציבור (44 אחוז) תומכים בשיטה זו במידה רבה או אף רבה מאוד. כחמישית מן המשתתפים תמכו בשיטה במידה מסוימת, ועוד כ-36 אחוז מתנגדים לשיטה באופן נחרץ. מספרים דומים התקבלו בסקר הקודם אם כי אפשר להבחין בתזוזה קלה לטובת המתנגדים לשיטה הקיימת. בסוגיה זו, קיים קשר בין גובה ההכנסה של הנסקר ורמת השכלתו לבין תמיכתו בהמשך השיטה הנוכחית של תשלום קצבת הילדים. מסתבר שאפשר לראות, שכל קבוצות האוכלוסייה, הכוללות בתוכן משפחות מרובות ילדים בשיעורים גבוהים, תומכות בשיטה הקיימת מעבר לממוצע. כך בקרב החרדים (כ-95 אחוז), בקרב בעלי השכלה נמוכה (קרוב ל-70 אחוז), בקרב הדתיים ובקרב בעלי הכנסה נמוכה בהרבה מהממוצע (60 אחוז), ובקרב ילידי אסיה-אפריקה ובקרב הערבים (55 אחוז).

מעניין לציין את השינוי שחל בעמדת יוצאי חבר המדינות לשעבר בסוגיה. בעוד שבסקר הקודם מעל 40 אחוז מביניהם תמכו בשיטת קצבאות הילדים הנוהגת, על אף העובדה שממוצע הילדים במשפחות העולים נמוך בהשוואה למשפחות הוותיקים, הרי בסקר הנוכחי ירד חלקם של התומכים לכדי פחות משליש.

השאלה השלישית שהצגנו למשתתפים נגעה **לסוגיית דמי האבטלה**. שאלנו את המשתתפים, האם רצוי לשנות את התנאים לקבלת דמי אבטלה. כארבעים אחוז מהמשתתפים השיבו, שרצוי להקשות במידה רבה או במידת מה (בשיעורים שווים) את התנאים לקבלת דמי אבטלה והשאר התפלגו באופן שווה בין המבקשים להשאיר את המצב על כנו לאלה המבקשים להקל את התנאים לקבלת דמי אבטלה.

הממצא הבולט ביותר הוא ששיעורי התומכים בהקלה בקבלת דמי אבטלה גבוהים במידה רבה מן הממוצע הכללי בקרב המובטלים ובקרב אותן קבוצות, שגם הביעו חשש רב יותר מפני האבטלה. התומכים הגדולים ביותר בהקלת התנאים הם בעלי ההכנסות הנמוכות ביותר, החרדים והמובטלים (כ-40 אחוז בקרב כל אחת מהקבוצות). שיעורים דומים נמצאו גם בקרב העולים מחבר העמים ובקרב צעירים בני 25-29. כמה קבוצות בלטו בתמיכתן בהקשחת התנאים לקבלת דמי אבטלה: התמיכה הגבוהה ביותר, של כ-60 אחוז, הייתה בקרב בעלי ההכנסות

¹ ראוי להזכיר כי הסקר בוצע ביוני 2003, קודם לביצוע השינויים במערך קצבאות הילדים.

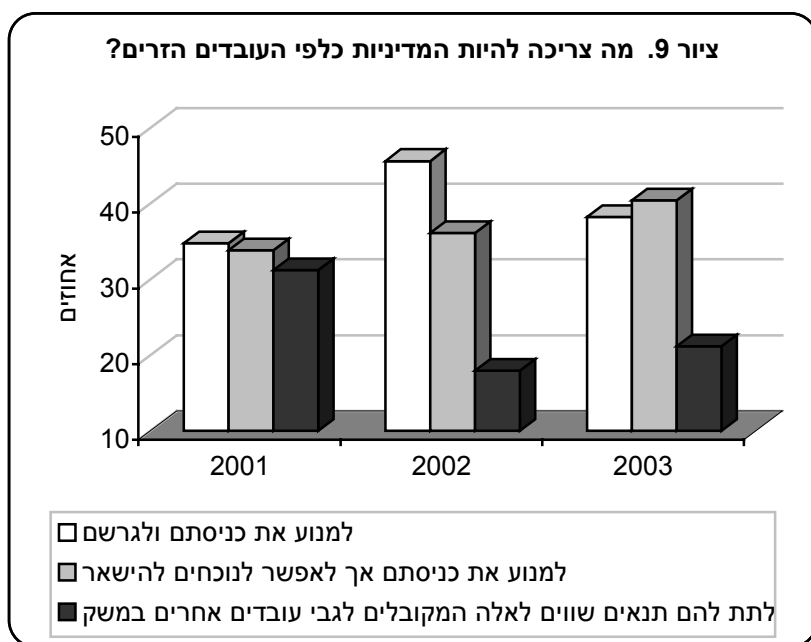
הגבוהות קצת מעל מהממוצע, ומיד אחריהם נמצאו המעסיקים ובעלי ההכנסות הגבוהות בהרבה מעל הממוצע – שיותר ממחצית מתוכם תמכו בהקשחה. שיעור דומה מצאנו אצל ילידי אירופה ואמריקה והאוכלוסייה בקבוצת הגיל 50-64. אין ספק כי הממצאים מלמדים שבני הקבוצות המבוססות יותר בחברה נטו לתמוך בהקשחת המדיניות בתשלום דמי אבטלה.

ג. סוגיית העובדים הזרים

סוגיית העובדים הזרים היא אמנם נפרדת אך לציבור יש נטייה לקשור בינה לבין סוגיות אחרות בתחום חיי העבודה והאבטלה. מסתבר כי בשנה האחרונה חל שינוי קל בעמדות הציבור כלפי העובדים הזרים. בשנה שעברה מצאנו כי כמעט מחצית הנשאלים דרשו למנוע את כניסת העובדים הזרים לישראל ולגרש את אלה הנמצאים כאן. השנה ירד מספר זה לפחות מ-40 אחוז, קרוב למה שהיה בשנים קודמות. במקביל לכך עלה במקצת שיעור המשיבים, שתמכו בהשוואת תנאי העבודה של עובדים זרים לאלה של עובדים אחרים במשק, מ-18 ל-21 אחוז השנה. אמנם השינויים קלים בלבד ומצביעים על כך שקיימת התנגדות רבה לנוכחותם והעסקתם של העובדים הזרים, אך ייתכן שמתחילה מגמה של שינוי בגישת הציבור לגבי הדרך המועדפת להתמודד עם התופעה, על-ידי מניעת התמריץ להעסקת עובדים זולים.

בין המחמירים עם העובדים הזרים מצאנו ייצוג גבוה לאלה אשר חשים נפגעים בצורה ישירה ועקיפה מחדירת העובדים הזרים לשוק הישראלי. בלטו בהם הערבים (כ-60 אחוז), ילידי אסיה-אפריקה ובעלי השכלה נמוכה (כמחצית בכל קבוצה). עוד מצאנו הבדלים בהתייחסות האוכלוסייה לעובדים הזרים לפי מידת הדתיות. החרדים בלטו דרישתם לגירוש העובדים הזרים ולמניעת כניסתם לארץ (קרוב ל-60 אחוז בקרבם) וכך גם כמחצית מציבור הדתיים. ייתכן שהמניע להתנגדות על רקע דתי חובק גם גוון אידיאולוגי (הרצון לשמור על אופייה היהודי של המדינה) ואיננו מונע רק מסיבות כלכליות.

בקצה השני מצאנו כי יוצאי אירופה-אמריקה הם קצת יותר ליברליים ביחסם לעובדים הזרים אך גם אצלם שיעורי התמיכה בהשוואת תנאי העבודה של העובדים הזרים לעובדים הישראלים לא עלו על 30 אחוז.

ד. הערכת ארגוני העובדים

במציאות של אבטלה מתמשכת, קיצוצים חוזרים ונשנים בשירותים חברתיים והתרחבות ה"חורים" ברשת הביטחון הסוציאלי, יש חשיבות רבה לכל גורם שביכולתו להגן על העובדים ולעמוד עימם כנגד מגמות של פגיעה בזכויות העובדים. הדברים אמורים גם לגבי הקשחת התנאים לקבלת דמי אבטלה, שינויים בתקנות של פנסיות, הפעלת קריטריונים של הכנסה בתשלום קצבאות הביטוח הלאומי וכדומה. ארגוני עובדים חזקים הם ללא ספק גורם מסוג שכזה ויכולתם למלא את תפקידם מותנה במידה רבה באמון הציבור כלפיהם ובנכונותו לתמוך במאבקהם. על רקע זה שאלנו "באיזו מידה, לדעתך, הארגונים המקצועיים, כגון ההסתדרות, מגינים על זכויות העובדים". חשוב לזכור כי שאלה זאת נשאלה בשיא המאבק של ההסתדרות בתכנית הכלכלית של הממשלה. התברר לנו, ששיעורים נמוכים בקרב הציבור סבורים כי ארגוני העובדים ממלאים את תפקידם. פחות מחמישית מבין המשתתפים בסקר

סבורים שארגוני העובדים מגינים על זכויות העובדים במידה רבה ולמעלה ממחצית המשתתפים סבורים שהארגונים מגינים על הציבור במידה קטנה (31 אחוז) או כלל לא (21 אחוז). מצאנו, כמוכן, הבדלים בעמדות בין קבוצות באוכלוסייה, שחלקן גם אמורות לזכות בהגנה המרבית של ארגוני העובדים.

האוכלוסייה הערבית הייתה בעלת הערכה החיובית ביותר על ארגוני העובדים – כ-40 אחוז ממנה סבורים שארגוני העובדים מגינים במידה רבה על העובדים.

בפילוח לפי הסטטוס בעבודה מצאנו, כי בקרב ציבור השכירים, העובדים בעלי השכר הנמוך והמובטלים חלקם של הסבורים שהארגונים מגינים על זכויותיהם אינו עולה על רבע מכלל המשיבים ובדרך-כלל הוא אף בסביבות החמישית. ציבור הקשישים והפנסיונרים, ציבור הנזקק ביותר להגנת ארגוני העובדים, בולט בביקורתו כאשר רק 14 אחוז מתוכו סבורים שארגוני העובדים מגינים על זכויותיו וקרוב ל-60 אחוז סבורים שהם אינם מגינים על זכויותיו. אפילו בקרב העולים מחבר העמים שיעור התמיכה בארגוני העובדים הוא זעום ורק כ-10 אחוזים סבורים שהארגונים מגינים על זכויות העובדים בעוד ש-70 אחוז סבורים שהם כלל אינם מגינים על זכויות העובדים. אחת התופעות המעניינות שמצאנו היא שעמדת קבוצת המעסיקים דומה בעיקרה לעמדת קבוצת השכירים וקרובה לממוצע הכללי. ובסך-הכל דומה שתשובות הציבור לשאלה זאת, מחייבות את תשומת הלב ואת החשיבה בנושא מצד העומדים בראש ארגוני העובדים.

ה. צמצום פערים או צמיחה כלכלית – האמנם תרתי דסתרי

השאלה הבאה הוצגה לנשאלים כמעין סיכום לקבוצת השאלות "האידיאולוגיות" – "יש הטוענים שקיים ניגוד מהותי בין מדיניות השואפת לצמצום פערים לבין מדיניות המעודדת צמיחה כלכלית של המשק, האם לדעתך הדבר נכון?"

התשובות שקיבלנו מעידות על כך שהציבור בישראל חלוק מאד בדעותיו ובהשקפותיו בכל הקשור לערך השוויון והחשיבות שהוא מייחס לצמצום הפערים בחברה, ואין הכרעה של ממש בשאלה מה הציבור מעדיף – צמצום פערים או צמיחה כלכלית. תשובות המשתתפים בסקר לשאלה זאת התפלגו פחות או יותר באופן שווה כאשר שלישי השיבו שיש

להעדיף צמצום פערים, שליש השיבו שיש להעדיף צמיחה כלכלית ושליש השיבו שאין סתירה בין השניים.

בבחינת הקשר בין התשובה לרקע חברתי-כלכלי של המשיב התברר, שההתפלגות התשובות לפי הכנסה מתאימה לרוב להנחה ש"ההוויה היא הקובעת את התודעה". כ-40 אחוז מבעלי ההכנסות הנמוכות מהממוצע העדיפו את המדיניות שתשאף לצמצום פערים, ורק כ-20 אחוז מבעלי ההכנסות שמעל הממוצע העדיפו כמותם. לעומת זאת, כ-40 אחוז מבעלי ההכנסות הגבוהות בהרבה מעל הממוצע העדיפו צמיחה כלכלית לעומת כרבע מבין בעלי ההכנסות שהרבה מתחת לממוצע. יוצאי אירופה-אמריקה, בעלי הכנסה קצת מעל הממוצע ובעלי השכלה גבוהה (כמחצית בכל קבוצה) לא ראו סתירה בין צמצום פערים לצמיחה.

לסיכום. ניתוח התשובות לשאלות הסקר מצביע על כך שהמשיבים נוטים לענות על פי ניסיונם המידי והמצטבר לשאלות המבקשות חוות דעת על המצב הקיים בפועל או גם לגבי השוואת המצב הנוכחי עם העבר. כך בתשובות הקשישים והפנסיונרים באשר לשירותי הבריאות, כך אצל המובטלים והעניים בדבר חשש מאבטלה וכך נמצא בהתייחסות כלל המשיבים לשינויים ברמת חייהם.

לגבי שאלות בסוגיות בהן יש למשיב נגיעה ישירה, מצאנו שהתשובות היו די צפויות ומתאימות לעניינו המידי של המשיב. כך החרדים והערבים תומכים בהמשך שיטת תשלום קצבאות הילדים הנוכחית, וכך המובטלים ובעלי ההכנסה הנמוכה תומכים בהגמשת הקריטריונים לתשלום דמי אבטלה וכדומה.

כאשר המניע הישיר מוצנע יותר ונדרשת חוות דעת כללית יותר מתחילים, ככל הנראה, להשפיע גורמים נוספים. חלק מהם גורמים אידיאולוגיים חזקים, כגון עמדות החרדים נגד העובדים הזרים ועמדות יוצאי חבר העמים נגד ארגוני העובדים.

התשובות על חלק גדול מהשאלות מושפעות מהשכלתו והכנסתו של המשיב יותר מגורמים אחרים. אף לגבי חלק מהשאלות, לעתים כאשר נדמה היה שהגורם המשפיע הוא מוצא או מידת הדתיות, הסתבר לאחר התחשבות בהשכלת המשיבים ובהכנסתם שהשפעת הגורם "השיוכי" למעשה מתבטלת. יחד עם זאת מצאנו תחומים בהם התברר שלגורם השיוכי יש השפעה גם לאחר נטרול גורמי ההשכלה וההכנסה. בהקשר זה,

החרדים, העולים יוצאי חבר העמים והערבים בלטו בייחודיות שלהם לעומת יתר קבוצות האוכלוסייה בחלק גדול מהשאלות. באשר להתרשמות הכללית המתקבלת מהתשובות, הרי אפשר לומר בוודאות, שהציבור חש באופן חריף את השלכות המשבר הכלכלי. לדעת רוב המשיבים רמת השירותים החברתיים הורעה, הפערים הכלכליים-חברתיים התרחבו ורמת החיים ירדה. התחושה הרווחת בקרב הציבור היא שלממשלה ולמדיניותה יש השפעה רבה על מצב זה. דומה, בהמשך לכך, שאם הממשלה רוצה לתקן את המצב הרי שיש לה מנדט די רחב בקרב הציבור לפעול להרחבת הצמיחה, במקביל לפעולה לצמצום פערים חברתיים. כמו כן יש תמיכה רחבה למהלכים שיתנו את מתן הקצבאות במבחני הכנסה ויצמצמו את מספר העובדים הזרים במשק. הצעדים שיזכו לתמיכה הרחבה ביותר יהיו צעדים לקידום מערכת החינוך והבריאות, גם אם הדבר יהיה על חשבון תקציב הביטחון.